

KAPLICA MIESZCZAŃSKA JAKO ZNACZĄCY ELEMENT PRZESTRZENI SAKRALNEJ MIASTA ŚREDNIOWIECZNEGO

AGATA RUSNAK-KOZŁOWSKA
Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego

W okresie gotyku kaplica przykościelna jawiła się jako czuły barometr mieszczańskiej duchowości, stosunków budujących strukturę wspólnoty komunalnej oraz wyraz estetycznych i artystycznych gustów określonych grup społecznych. Tym samym stanowiła ona element przestrzeni sakralnej miasta o randze nie do przecenienia.

WYRAZ MIESZCZAŃSKIEJ DUCHOWOŚCI

Kaplicę mieszczańską można uznać za materialny wyraz panujących w gotyku światopoglądów, które za swoją podstawę miały zarówno głęboką refleksję teologiczną – filozoficzną jak i obiegową pobożność. Wiązały się one z rewaloryzacją życia ludzkiego poprzez dowartościowanie jednostkowego bytu. W ten sposób kształtowały postawy potencjalnych fundatorów obiektów sakralnych, determinując szereg funkcji religijnych, spełnianych przez kaplice.

Funkcje oratoryjno-liturgiczne oraz eschatologiczno-sepulkralne wyznaczane były poprzez nową koncepcję Boga jako siły przenikającej świat, z którą człowiek mógł wejść w osobisty kontakt. Przenoszenie w przestrzeń religii struktur feudalnej organizacji świata skutkowało jednocześnie postrzeganiem Boga w kategoriach suzerena, który stworzenie miejsca swego kultu wynagradzał wiernemu protekcją i łaską, rozciągającą się również na rodzinę fundatora. Z nadzieją na pomyślność doczesną łączyła się dodatkowo dużo istotniejsza nadzieja na zbawienie pośmiertne.

Ruch *devotio moderna* cenił znaczenie osobistej żarliwości religijnej jako elementu dialogu z Absolutem. Ponadto popularyzująca się idea pokuty czyścicowej akcentowała znaczenie grup „eschatologicznego wsparcia”, które mogły pomóc zmarłemu poprzez zbiorową *memorię*. Osiągnięciu łaski zbawienia sprzyjały nie tylko modlitwy żyjących zanoszone w intencji zmarłego, ale też pochówki w kaplicy *ad sanctos*. Kaplica stawiała się tym samym świadectwem pobożności fundatora jak i kameralną przestrzenią sakralną, w której celebry zbiorową wzmacniała indywidualna modlitwa, a wierny mógł oddawać się stosownej posłudze liturgicznej, i praktykom dewocyjnym, zgodnym z jego aktualnymi potrzebami duchowymi.

MANIFESTACJA ŚWIECKICH AMBICJI

Kaplica mieszczańska stanowiła również wypadkową dynamicznie zmieniających się zależności polityczno-ekonomicznych oraz stosunków społecznych, kształtujących strukturę komuny miejskiej. Powiększający się systematycznie zakres autonomii i samorządności wspólnoty komunalnej generował rozwój mieszczańskiej samoidentyfikacji i poczucia własnej wartości. Kaplice stanowiły doskonały sposób manifestacji władzy, prestiżu i posiadanej lub antycypowanej pozycji społecznej.

Sprzyjała temu praktyka *imitatio regni*, zawłaszczania elementów przynależących wcześniej do etosu władcy, który w fundacji obiektów sakralnych widział skuteczny instrument sprawowania władzy, potwierdzający jego majestat i umożliwiający kształtowanie ideologii wspierającej propagandę dynastyczną własnego rodu. W strukturach komunalnych kaplica nie tylko odzwierciedlała rangę poszczególnych rodów patrycjuszowskich, zaświadczała o ich możliwościach finansowych i sprzyjała kształtowaniu tożsamości społecznej, ale stanowiła też substytut niezaspokojonych roszczeń cechów rzemieślniczych, idąc w sukurs podejmowanym przez nie strategiom autoprezentacji.

CZYNNIK INTEGRUJACY

Istnienie człowieka w średniowieczu, mimo wzmacniającej się pozycji jednostki, nadal ujęte było w ramy większego projektu grupy społecznej, do której on należał. Rozpad wcześniejszych struktur rodowych i wykształcenie się nowego modelu rodziny mieszczańskiej sprzyjały tworzeniu się nowych wspólnot, których zadaniem było przeciwdziałanie izolacji społecznej i poczuciu alienacji.

W średniowiecznej wspólnocie komunalnej przynależność do różnego typu konfraterni była więc niezwykle znacząca, gdyż jednostka swoją siłę postrzegała przede wszystkim w odniesieniu do pozycji grupy, do której przynależała. Prawo patronatu nad kaplicą przykościelną znacząco wyodrębniało wskazaną społeczność spośród innych, jej podobnych, i tym samym wzmacniało w jednostce poczucie przynależności do konkretnej wspólnoty oraz doświadczenie wewnątrzgrupowej solidarności. Przestrzeń kaplicy konsolidowała gromadzących się w jej wnętrzu członków konfraterni, budując poczucie indywidualnej siły i znaczenia oraz stając się sprawnym narzędziem kształtowania opinii publicznej.

PRZESTRZEŃ NOWATORSTWA ARTYSTYCZNEGO

Mentalność i postawa życiowa fundatora miała wpływ nie tylko na wybór funkcji przypisywanych kaplicy, ale również determinowała stosowany repertuar form architektonicznych i wzorców artystycznych. Tym samym oddziaływała na wystrój rzeźbiarski i malarski wnętrza, stanowiąc o zakodowanych tam treściach i znaczeniach. Zarówno forma architektoniczna jak i detal rzeźbiarski miały dać świadectwo pozycji społecznej fundatora, budować jego prestiż, stanowić wyraz jego szeroko pojętego światopoglądu, a także wskazywać na znajomość aktualnych trendów artystycznych.

Chętnie sięgano też po wzorce wypróbowane, które usankcjonowane tradycją cechowały się często silną wymową symboliczną. Niewielka skala kaplicy pozwalała również traktować ją jako swoistą wprawkę architektoniczną, umożliwiając dokonywanie różnych eksperymentów artystycznych. Obejmowało to wprowadzanie oryginalnych rozwiązań artystycznych, zanim zostały one zastosowane w większych realizacjach. Tym samym przestrzeń kaplicy sprzyjała nowatorstwu artystycznemu, które w pewnych przypadkach zaowocowało szczególnie wysmakowaną estetycznie całością.

